

---

hij op slag naam maakte in hervormd Nederland, leverde hij een vurig pleidooi voor orthodoxe partijvorming. Zelf riep hij in Beesd een streng gereguleerd kiescollege in het leven, waarin (na gehouden stemming) met uitzondering van president-kerkvoogd Van Bylandt en zijn medestanders alle lagen van de gemeente waren vertegenwoordigd. Het genoemde orgaan was het eerste in een lange reeks van zowel plaatselijke als nationale organisaties, waarmee Kuyper zou pogen de Vaderlandse Kerk van binnen uit te hervormen tot een vrije, democratisch bestuurde kerk, waarvan de leden – ook de minder gegoeden – zich actief weerden op alle levensterreinen. Dankzij het feit dat hij vrijwel iedere week tweemaal preekte (en nagenoeg alle preken door hem zijn bewaard) is het hier beschreven proces goed te volgen. Tussen de eerste vermelding van de keurbende en de totstandkoming van het kiescollege in oktober 1867 verliep drieëneenhalf jaar. Ook de wending tot de orthodoxie strekte zich over langere tijd uit. Hoewel de eerste tekenen ervan zich reeds midden 1865 voordeden, vond de definitieve keuze pas plaats in maart 1867. Toen immers, enkele weken voor de verschijning van zijn brochure over het stemrecht, brak Kuyper, waarschijnlijk uit ergernis over enkele in positivistische geest gestelde artikelen van Opzoomer en Fruin in de door haar uitgegeven *Volks-almanak*, met de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen. Dit terwijl hij pas een half jaar daarvoor, toen hij voorzitter werd van de pas opgerichte Nutspaarbank, echt actief was geworden binnen het plaatselijke departement. De breuk met het Nut hield meteen een positiekeuze inzake het openbare lager onderwijs in. Binnen twee jaar zou Kuyper aan de kant van de door G. Groen van Prinsterer geleide Vereniging voor Christelijk Nationaal Schoolonderwijs (CNS) volop betrokken zijn bij de opkomende onderwijsstrijd.

De invoering van kerkelijke democratie in het traditionele Beesd bleek achteraf te hoog gegrepen; in 1871 werd het kiescollege opgeheven. Het tweede belangrijke resultaat van Kuypers arbeid in het Betuwse dorp, de uitgave in twee delen van Lasco's *Opera*, was een langer leven beschoren. Met hulp van allerlei wetenschappers – onder wie Groen –, maar ook de minister van Buitenlandse Zaken, een aantal Nederlandse gezanten en zelfs Otto von Bismarck, was hij er in geslaagd uit een gebied dat meer dan half Europa besloeg alle beschikbare Lasciana bijeen te brengen. Met de tot dusver onovertroffen editie, die in maart 1866 van de pers kwam, vestigde hij voorgoed zijn naam als wetenschapper. Omdat hij kennelijk wilde voorkomen dat hij zich opnieuw over de kop zou werken, had hij het contract met het Historisch Genootschap al enkele maanden na zijn intrede geannuleerd; de meegebrachte Emdense originelen, die hij in het eerste deel van de bronneneditie had willen onderbrengen, gingen ongebruikt retour.